

СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТВОРІВ АРХІТЕКТУРИ В УКРАЇНІ

Євген Греков,
*старший викладач кафедри приватного права ПЮІ
Національного університету «Юридична академія
імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук*

Дослідження та вдосконалення правового регулювання відносин зі створення та використання творів архітектури як об'єктів авторського права буде тим ефективніше, чим більше його результати братимуть до уваги генезис і чинники становлення авторського права на твори архітектури в Україні. З огляду на це, *метою* статті є встановлення передумов поширення авторсько-правової охорони на твори архітектури та дослідження процесу формування авторського права на твори архітектури як самостійного правового інституту.

Як зазначав Л. Вишневецький, об'єктивні підстави виникнення авторського права нерозривно пов'язані з творчою діяльністю людини. Віхами в історії розвитку матеріальної культури людства слугують великі винаходи та відкриття, незалежно від того, чи є вони результатом творчої діяльності однієї людини, чи створені внаслідок колективного досвіду або є продуктом тисячолітнього накопичення знань поколіннями людей. Відкриття та застосування вогню, винайдення пороху й початок книгодрукування, освоєння атомної енергії та космосу — цей перелік винаходів сприяє не тільки розвитку матеріальних засобів впливу на природу, але й еволюції суспільних відносин, справляючи на них істотний вплив [1, 3]. Проте виникнення авторського права на твори архітектури не пов'язується зі створенням видатних споруд або визнанням за архітек-

торами небачених творчих можливостей, причина його появи була та сама, що й зробила необхідною авторсько-правову охорону літературних творів — це усвідомлення можливості одержання матеріальної вигоди від реалізації створених творів архітектури.

З найдавніших часів для людства існувала нагальна потреба в задоволенні утилітарних потреб, які полягають в ізоляції від несприятливих факторів природного середовища. Спочатку людина використовувала для цього печери, укриття під навісом скель, тобто те, що їй пропонувало готовим навколишнє середовище. Будівництво штучного житла ознаменувало початок нової ери в історії людства. Одного разу усвідомивши можливість своїми руками створювати середовище існування, людство ні на хвилину не припиняло цього процесу. Більше того, зазначені можливості були без зволікання застосовані також при створенні культових споруд, тобто для задоволення не тільки матеріальних, але й духовних потреб. Професія зодчого-архітектора виникла на ранній стадії розвитку класового суспільства (приблизно в IV–III тисячоліттях до н. е.). Це було пов'язано з виникненням у можновладної, найбільш заможної частини суспільства потреб створювати будинки та споруди особистого й суспільного призначення, що символізують її перевагу і владу. Створення красивої споруди, особливо такої, що відрізняється за планувальним

і конструктивним рішенням від споруд традиційного типу, вимагає попереднього пророблення ідеї як хоча б примітивного рисунка, виконання деяких розрахунків тощо. Такі питання в будівельному виробництві повинен був вирішувати фахівець, який володіє цим мистецтвом і знає властивості будівельних матеріалів. Поява фігури зодчого-архітектора на ранній стадії розвитку суспільства була одним з перших кроків спеціалізації в будівництві. Керівник — майстер, який добре опанував традиційні способи, робив спроби творчо вдосконалювати ремесло. Спочатку це знайшло прояв у деяких елементах будівництва, а потім — з виникненням нових соціальних замовлень — у будинках і спорудах загалом [2, 9].

Будівельна справа в слов'янських племен, які населяли південні райони Росії та України вже у V–VI століттях, перебувала на порівняно високому рівні. В результаті кліматичних і географічних обставин будівель відбувалося поступове ускладнення конструктивних і організаційних основ будівництва. Так, уже наприкінці XVIII століття Російська імперія досягнула передових на той час методів у проектуванні будинків та споруд і плануванні територій, що давало можливість отримувати значні кошти за створення об'єктів зодчества на замовлення. Можливо, з огляду саме на цю обставину, авторське право Росії в Законі 1846 року, вперше у світі, поширило свою охорону на твори архітектури. Цей Закон можна вважати початком формування та розвитку авторського законодавства, об'єктом правової охорони якого є твори архітектури, хоча така охорона була досить умовною. Ст. 37 зазначеного Закону встановлювала заборону будівництва за чужими планами, кресленнями, зняття копій з проектів, а копіювання зі споруджених будівель не забороняла [3, 309]. Отож, закріпивши в своєму законодавстві норму

щодо творів архітектури, яка викликала більше питань, ніж надавала відповідей, російська правова наука майже на півсторіччя забула про ці твори.

Водночас іноземні держави дуже активно почали формувати своє авторське законодавство як на національному, так і на міжнародному рівнях. Уперше в міжнародному законодавстві твори архітектури, втілені в кресленнях та планах, здобули авторсько-правову охорону згідно з Бернською конвенцією про охорону літературних та художніх творів у 1886 році.

У 1896 році на конференції в Парижі була спроба внести зміни до Бернської конвенції з метою включення до складу об'єктів авторського права як творів архітектури будинків і споруд, але у зв'язку із запереченнями Німеччини, Великобританії та Норвегії ці зміни не були внесені. Наступним етапом розвитку Бернської конвенції була Берлінська конференція 1908 року. Результатом роботи конференції став майже повний перегляд всіх основних положень попередніх конференцій. Берлінський текст Бернської конвенції більш повно визначив і розширив коло об'єктів авторської охорони, включивши в нього і твори архітектури [3, 315].

Наприкінці XIX століття в Росії стало цілком очевидно, що часткові вдосконалення правил про авторське право не спроможне забезпечити ефективний захист інтересів авторів і користувачів творів. До цього часу назріла необхідність прийняття нового закону, який би відповідав потребам часу і дав відповіді на питання, котрі вже існували на практиці. У 1897 році Державна Рада прийняла рішення невідкладно розпочати підготовку нового закону. Проте тільки в 1911 році було прийнято Положення про авторське право, що містило передові досягнення західноєвропейських законодавств того часу, але з відображенням традиційного для російського авторського права більш низького рівня

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

охорони авторських прав. Закон містив Загальну частину, в якій розкривалися основні поняття: коло охоронюваних об'єктів, термін дії авторського права, питання правонаступництва, можливі порушення авторських прав і способи їх захисту тощо, а також глави, присвячені авторським правам на літературні, музичні, драматичні, художні, фотографічні твори [4, 36]. Зазначений Закон поширював свою охорону й на твори зодчества, котрі вважалися художніми творами. Так, у ст. 57 зазначалося, що кожний може створювати будівлі та споруди за опублікованими автором архітектурними, інженерними й іншим технічними планами, кресленнями та рисунками, якщо автор, при опублікуванні не обумовить, що таке право він зберігає за собою. Особа, яка придбала в автора технічні плани, креслення чи малюнки, за відсутності іншої домовленості, може створювати за ними будівлі та споруди, але не може без згоди автора переуступати цього права стороннім особам. Тож фактично в ньому було закріплено свободу архітектурної творчості, приналежність прав авторові та договірний порядок передання прав на використання творів архітектури (художніх творів).

Прийняття Закону від 20.03.1911 року сприяло появі декількох наукових досліджень з авторського права, зокрема й на твори архітектури. Найбільшу увагу привертають до себе роботи О. Гейне, Я. Гевірца та М. Діканського [3; 5]. Головну увагу у вказаних дослідженнях було приділено розкриттю змісту загального поняття об'єкта авторського права, зокрема в галузі архітектури, визначенню характерних ознак, притаманних цим творам. Також коротко було охарактеризовано основні права суб'єктів авторського права на твори зодчества. Особливо наголошувалося на необхідності закріплення в законі норми щодо охорони творів архітектури, втілених у будівлях і спорудах. Проте зазначені

вчені на той час ще не виділяли твори архітектури як самостійний об'єкт авторського права й тому ці твори були розглянуті з позиції їх приналежності до художніх творів, що фактично спрямовувало їхні роботи на дослідження переважно художнього аспекту цих творів. Отож, Закон «Про авторське право» 1911 року знову не врегулював більшість авторських правовідносин зі створення та використання творів архітектури.

Наступний етап розвитку авторських правовідносин в Україні — прийняття Основ авторського права в 1925 і 1928 роках та Закону УРСР «Про авторське право» від 06.02.1929 року; Постанова ЦВК та РНК Союзу РСР від 30.01.1925 року «Про основи авторського права» врегулювала авторське право в загальносоюзному масштабі. Саме вона зумовила перебудову республіканського законодавства з авторського права. Законодавство союзних республік не пішло шляхом внесення чи, як сьогодні кажуть, імплементацію норм авторського права до цивільних кодексів. Закони про авторське право було прийнято як окремі правові акти, що не ввійшли до системи Цивільного кодексу [6, 27–28], вони розглядалися як спеціальні акти.

У період з 1925 до 1929 років в Україні не було прийнято загального закону про авторське право, у той час діяли вказані Основи авторського права 1925 року та низка постанов уряду УРСР з деяких питань правового регулювання творчої діяльності. Тільки після прийняття Постанови ЦВК та РНК Союзу РСР від 16.05.1928 року «Про введення в дію основ авторського права в новій редакції» в Україні в 1929 році було прийнято республіканський Закон «Про авторське право». Тож, законодавство СРСР, зокрема УРСР, 1925–1929 років поклало початок становленню авторського права в Україні. Основи авторського права СРСР 1925 та 1928 років Закон УРСР «Про авторське право» від 06.02.1929

року закріпили принцип поширення дії авторського права на будь-які твори літератури, науки та мистецтва незалежно від способів і форми їх відтворення, вартості та призначення; принцип безстроковості дії авторського права за життя автора; способи відчуження авторського права; обов'язкові умови укладання авторських договорів тощо.

Проте, незважаючи на всі досягнення позитивного авторського права на вказаному етапі загалом, розвиток правового регулювання авторських відносин щодо створення та використання творів архітектури був майже не помітним. Єдиним зрушенням у цьому напрямі було виділення творів архітектури в самостійний об'єкт авторського права та легальне визнання прав замовників на виготовлені за їхнім замовленням архітектурні, інженерні й інші технічні планів, креслення та рисунки. Втім останнє питання було вирішено лише з огляду на соціально-економічні перетворення того часу в СРСР, адже в прийнятій з метою деталізації деяких положень Основ 1928 року Постанові ЦВК та РНК Союзу РСР від 23.11.1930 року права авторів архітектурних творів були значно обмежені: за договорами з авторами про здачу ними робіт зі створення різноманітних проєктів, архітектурних, інженерних та інших технічних планів, креслень і рисунків замовники мають право, якщо в договорі не встановлені інші умови, без додаткової винагороди необмежено використовувати ці проєкти, плани, креслення й рисунки для своїх потреб, а також переуступати їх третім особам і відтворювати друком.

Період 40–60 років ХХ століття характеризується сталістю в розвитку авторсько-правової думки. На початку 60-х років ХХ століття у процесі кодифікації законодавства, що провадилася в той період, було вирішено включити законодавство про авторське право як самостійний розділ в

Основи цивільного законодавства Союзу СРСР і союзних республік та в цивільні кодекси союзних республік. З огляду на це раніше діючі норми авторського права були істотно переглянуті задля подальшого розширення прав авторів, зміцнення їхніх позицій у відносинах з організаціями, що використовують їхні твори, усунення прогалин в авторському праві тощо [4, 39].

До Цивільного кодексу УРСР від 18.07.1963 року було додано розділ IV «Авторське право», який у своєму складі містив норми, присвячені правам автора (статті 475, 488), загальним заходам охорони (статті 476–478), інституту співавторства (ст. 479), строку дії авторського права (ст. 493), порядку укладання авторських договорів (статті 500–509) та інші. Вказаний розділ містив також норми, дія яких поширювалася на авторські відносини, що виникають у зв'язку зі створенням та використанням творів архітектури, наприклад, ст. 512 ЦК УРСР, але зазначені норми були лише стовідсотковим відтворенням чинних раніше.

Проте відсутність належного регулювання авторського права на твори архітектури не залишилася поза увагою науковців того часу. Зокрема, Д. Якуб в своєму дослідженні щодо питань авторського права на твори архітектури зазначала, що «авторське право на твори архітектури, безсумнівно, має становити самостійний інститут у системі радянського авторського права. Однак воно ще повністю не сформувалося. Чинні цивільні кодекси союзних республік, які містять норми про авторське право та прямо називають твори архітектури серед об'єктів авторського права, не містять спеціальних норм, для специфічних відносин, пов'язаних зі створенням і використанням об'єктів архітектури. Такі правила містяться в окремих нормативних актах — Положенні про авторський нагляд за будівництвом і Положенні про порядок проведення

архітектурних конкурсів. Та як власне ці акти, так і правила, що містяться в них, мають невеликий стаж своєї дії і потребують подальшої консолідації, вдосконалення та розвитку» [7, 5].

Розвитком вказаних правил, крім Д. Якуб, пізніше зайнялися також М. Кахадзе та Х. Пізуке [8]. На той час ці автори комплексно дослідили особливості архітектурної діяльності та її результатів з погляду авторського права, розкрили зміст авторських правовідносин, пов'язаних зі створенням і використанням творів архітектури та внесли пропозиції щодо вдосконалення їх правового регулювання. Зокрема, значний позитивний вплив на розвиток положень авторського права в галузі архітектури справили теоретичні розробки зазначених авторів щодо виявлення сутності архітектурної діяльності та її результатів, виділення творів архітектури з творів мистецтва в самостійний об'єкт авторського права, обґрунтування доцільності поширення авторсько-правової охорони на будівлі та споруди як творів архітектури та виключення положень законодавства, які встановлювали випадки вільного використання проєктів, архітектурних, інженерних та інших технічних планів, креслень і рисунків. Деякі з указаних пропозицій було взято до уваги під час розробки проєктів нормативних документів міністерств і відомств СРСР, зокрема при розробці проєкту Положення про архітектуру в Союзі архітекторів СРСР [9, 8–9], та частково вони втілилися в останньому нормативно-правовому акті часів СРСР, який містив норми авторського права, — Основах цивільного законодавства СРСР та республік від 31.05.1991 року.

Основи цивільного законодавства унеможливили деякі випадки вільного використання творів, продовжили строк дії авторського права до 50 років після смерті автора тощо. Ці й інші нововведення отримали широку підтримку спеціалістів з авторського

права [10]. Планувалося, що положення Основ цивільного законодавства надалі будуть розвинені у відповідних розділах цивільних кодексів республік або спеціальних законах про авторське право, проєкти яких вже розроблялися у ряді республік. Основи цивільного законодавства 1991 року мали набути законної сили з 01.01.1992 року, але внаслідок розпаду СРСР, який остаточно оформився в грудні 1991 року, цього не сталося [4, 39–40]. Отож, до 23.12.1993 року Цивільний кодекс УРСР залишався найбільш повним нормативно-правовим актом, який регулював авторські правовідносини в Україні.

Найбільш знаковим і доленосним для формування законодавства у сфері інтелектуальної власності стало прийняття в Україні низки нормативних актів, зокрема: Декларації про державний суверенітет і Закону України «Про економічну самостійність Української РСР», які визначали основні напрямки подальшого розвитку України на основі розвитку науки, досягнень передового технологічного рівня виробництва. Консолідація цих напрямків на єдиній основі відбулася у Законі УРСР «Про власність», який відіграв консолідаційну роль у регулюванні відносин власності. За цим Законом, власність на речі та власність на інтелектуальний продукт, мислилися як адекватні правові інститути [11, 159]. Проте вже в 1993 році з прийняттям Закону України «Про авторське право і суміжні права» законодавець, фактично, визнає винятковий характер авторського права.

23.12.1993 року був прийнятий і з 23.02.1994 року набув чинності Закон України «Про авторське право і суміжні права», який визначає та врегульовує відносини, пов'язані зі створенням і використанням творів науки, літератури та мистецтва. У зв'язку з його прийняттям до Цивільного кодексу УРСР було внесено відповідні зміни. Закон України «Про

авторське право і суміжні права» вперше за всю історію розвитку вітчизняного авторського права на твори архітектури надав легальне визначення цих творів (п. 19 ч. 1 ст. 4). Крім цього, вказаний Закон виключив норму щодо права замовників на необмежене використання проектів, архітектурних, інженерних та інших технічних планів, креслень і рисунків та надав авторам виключне право на участь у практичній реалізації творів архітектури.

Наступним проривом у розвитку авторського права на твори архітектури стало прийняття Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20.05.1999 року, який містив цілий розділ, присвячений авторському праву на об'єкти архітектурної діяльності, в якому було врегульовано правовідносини з використання творів архітектури, суб'єктів авторського права на ці твори, розширено положення Закону України «Про авторське право і суміжні права» щодо їхніх майнових та особистих прав. Зокрема, цей Закон встановлював виключне право автора на участь у подальшій реалізації проекту твору архітектури, в тому числі і на внесення змін до незавершеного будівництвом чи збудованого об'єкта архітектури у разі зміни його функціонального призначення чи реконструкції (ч. 2 ст. 30); визнавав за авторами твору архітектури особисте немайнове право на безперешкодне фотографування та відеозйомку власного твору архітектури тощо (ч. 1 ст. 31 зазначеного Закону).

На роз'яснення деяких положень Закону України «Про авторське право і суміжні права» і Закону України «Про архітектурну діяльність» протягом 90-х років ХХ століття, а потім і в ХХІ столітті була прийнята низка нормативних актів з певних питань авторського права, зокрема: Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку проведення архітектурних та містобудівних конкур-

сів» від 25.11.1999 року; Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються прав автора на твір» від 27.12.2001 року; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав» від 18.01.2003 року та ін.

У результаті проведення реформи авторського права в 2001 році Закон України «Про авторське право і суміжні права» було викладено в новій редакції, що передбачала, зокрема: законодавче врегулювання спірного питання щодо співвідношення авторського права та права на матеріальний об'єкт, в якому втілено твір архітектури (ст. 12 Закону), заборону вільного відтворення в особистих цілях творів архітектури у формі будівель і споруд (п. «а» ч. 1 ст. 25 Закону) та ін. Отож, можна стверджувати, що саме на етапі становлення національного законодавства незалежної України було здійснено найбільший за всю історію вітчизняного авторського права розвиток правового регулювання авторського права на твори архітектури.

16.01.2003 року Верховна Рада України прийняла новий Цивільний кодекс України, четверта книга якого присвячена регулюванню відносин інтелектуальної власності. У новому законі вперше за всю історію розвитку правового регулювання творчої діяльності в Україні визначаються загальні положення про право інтелектуальної власності (глава 35 ЦК України), зокрема, вперше з'являється дефініція названого поняття (ч. 1 ст. 418 ЦК України), визначаються загальні підстави його виникнення (ст. 422 ЦК України), перелічуються особисті немайнові та майнові права інтелектуальної власності (статті 423, 424 ЦК України). Проте закріплені в главах 36 і 37 четвертої книги ЦК України основні засади авторського права та суміжних прав мають більш загальний

характер і передбачають їх співіснування з нормами Закону України «Про авторське право і суміжні права». На думку деяких фахівців, такий підхід законодавця до регулювання відносин, пов'язаних зі створенням та використанням творів літератури, науки та мистецтва, відповідає нормам міжнародного права [12]. Зокрема, О. А. Підпригора слушно зазначав, що норми Цивільного кодексу України про авторське право і суміжні права максимально наближені до міжнародних стандартів, і таке зближення з міжнародними угодами явище, безперечно, позитивне, адже Україна не може успішно розвиватися без врахування світового досвіду [13, 16], і ми цілком з ним погоджуємось.

З огляду на участь нашої держави в світових інтеграційних процесах значний вплив на розвиток авторського законодавства України, зокрема й на твори архітектури, здійснюють також міжнародні документи, а саме: Бернська конвенція про охорону літературних та художніх творів (Паризький акт від 24.07.1971 року, зі змінами від 02.10.1979 року), Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими співтовариствами та їхніми державами-членами, Угода про торговельні аспекти права інтелектуальної власності (TRIPS), Угода про співробітництво в галузі охорони авторського права і суміжних прав та ін. При цьому, з огляду на динаміку гармонізації права інтелектуальної власності ЄС, його специфіку порівняно, наприклад, зі США, випередження з деяких питань відповідного регулювання ВОІВ, в Україні, інших країнах стандарти ЄС виходять на передній план як при відновленні законодавства, так і при оцінці ефективності реалізації прав [14, 58].

Як зазначає Л. Тимофійко, актуальність вивчення правових питань охорони творів архітектури наразі визначається виконанням міжнародних угод ТРІПС та ГАТТ як передумови

приєднання України до СОТ. Ці питання є найменш дослідженими в сучасній юридичній літературі. Зважаючи на бурхливий розвиток архітектурно-будівельної діяльності в нашій країні за участю іноземних інвестицій і за проектами вітчизняних та зарубіжних архітекторів, виникає низка правових колізій, що потребує ефективного вирішення та роз'яснення [15, 50]. Ми можемо лише підтримати наведену позицію та наголосити на необхідності використання позитивного досвіду міжнародної спільноти під час реформування вітчизняного авторського права, а також гармонізації та зближення авторського законодавства країн.

Отож, коротко розглянувши історію появи, формування та перспективи розвитку авторського права на твори архітектури, варто підкреслити, що, попри на досить раннє, ще за часів Російської імперії, поширення авторсько-правової охорони на твори архітектури, ці об'єкти авторського права протягом майже півтора століття не були розвинені до рівня самостійного об'єкта авторського права. Фактично, правова охорона надавалася художнім творам, а твори архітектури визнавалися лише одним з проявів художнього мистецтва. При цьому права авторів проектів, архітектурних, інженерних та інших технічних планів, креслень і рисунків були значно обмежені випадками правомірною використання твору без згоди автора, встановленими в законодавстві. Тільки у зв'язку з набуттям Україною незалежності та початком формування власної системи законодавства національне авторське право майже повною мірою перейняло найкращі надбання юридичної науки щодо творів архітектури. ♦

Список використаних джерел

1. Вишневецкий Л. М. *Формула приоритета: возникновение и развитие авторского и патентного права* / Л. М. Вишневецкий, Б. И. Иванов, Л. Г. Левин. — Л. : Наука, 1990. — 203 с.
2. Зворыкин Д. И. *Развитие проектного дела в СССР* / Д. И. Зворыкин. — М. : Стройиздат, 1985. — 256 с.
3. Гейне А. Н. *Авторское право на произведения зодчества* / А. Н. Гейне // *Вестник права*. — 1905. — Кн. 7. — С. 297–349.
4. Сергеев А. П. *Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации : учебник* / А. П. Сергеев. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : ТК Велби, 2004. — 752 с.
5. Гевирц Я. Г. *Авторское право на архитектурные произведения* / Я. Г. Гевирц. — Петроград, 1917. — 79 с.; Диканский М. Г. *Авторское право в архитектуре* / М. Г. Диканский. — Петроград, 1916. — 79 с.
6. Антимонов Б. С. *Авторское право* / Б. С. Антимонов, Е. А. Флейшиц — М. : Госюриздат, 1957. — 278 с.
7. Якуб Д. Б. *Вопросы авторского права на произведения архитектуры : дис. канд. юрид. наук* / Д. Б. Якуб // Харьк. юрид. ин-т. — Х., 1970. — 262 с.
8. Кахадзе М. М. *Гражданско-правовое регулирование конкурса в области архитектуры : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03* / Тбилис. юрид. ун-т. — Тбилиси, 1975. — 25 с.; Пизуке Х. А. *Правовое регулирование архитектурной деятельности : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03* / Ленингр. гос. ун-т. — Ленинград, 1984. — 16 с.
9. Чернышева С. А. *Произведения архитектуры в системе объектов авторского права* // *Интеллектуальная собственность: проблемы и перспективы правового регулирования : сб. науч. тр. / Казан. гос. ун-т, юрид. фак.; редкол. : С. А. Чернышева (отв. ред.) и др.* — Казань: КГУ, 2000. — С. 6–14.
10. Гаврилов Э. П. *Закон об авторском праве: каким ему быть?* / Э. П. Гаврилов // *Советское государство и право*. — 1990. — № 12. — С. 69–78; Гаврилов Э. П. *О некоторых чертах авторского права СССР* / Э. П. Гаврилов // *Бюллетень по авторскому праву*. — 1991. — № 3. — С. 17–27; Чернышева С. А. *Надёжно ли защищен автор?* / С. А. Чернышева // *За и против*. — 1991. — № 5. — С. 45–47.
11. Шишка Р. Б. *Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект : монографія* / Р. Б. Шишка. — Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. — 368 с.
12. *Законодавство України у сфері інтелектуальної власності: проблеми вступу до СОТ* // *Матеріали слухань у Комітеті з питань освіти і науки ВРУ* / Упорядник Г. О. Андрощук. — К. : Парламентське видавництво. — 2002. — С. 327; Святоцький О. *Удосконалення національного законодавства в сфері захисту прав інтелектуальної власності* / О. Святоцький, В. Жаров // *Право України*. — 1999. — № 2. — С. 51.
13. Підпригора О. *Авторське право і суміжні права в новому Цивільному кодексі України* / О. Підпригора // *Інтелектуальна власність*. — 2004. — № 2. — С. 16–20.
14. *Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України* / За ред. Ю. М. Капіци; кол. авторів: Ю. М. Капіца, С. К. Ступак, В. П. Воробйов та ін. — К. : ВД «Слово», 2006. — 1104 с.
15. Тимофієнко Л. *Правова охорона творів архітектури та містобудування* / Л. Тимофієнко // *Інтелектуальний капітал*. — 2005. — № 2. — С. 50–58.

Надійшла до редакції 17.03.2012 року